

ZBIGNIEW ZIOŁO

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Uwarunkowania kształtowania się procesów transformacji przemysłu i usług

Procesy transformacji gospodarki, w tym sektora przemysłu i usług należą do ciągle aktualnych problemów badawczych. Wynikają one z ogólnych tendencji rozwoju cywilizacyjnego, które uwidaczniają się w zmianach struktur sektorowo-przestrzennych. Są one wyrazem różnych właściwości podmiotów gospodarczych, które mogą charakteryzować się: wzrostem (rozwojem) ekonomicznym, stagnacją, recesją, zanikaniem, a także powstawaniem nowych firm (Zioło 1986, Zioło, Rachwał 2008, 2009). W procesie tym zmieniają się wykształcone do tej pory struktury organizacyjne, produkcyjne, kapitałowe i własnościowe przedsiębiorstw, reprezentujące określone gałęzie przemysłu i sektory gospodarki. Przemiany te dokonują się w określonych układach przestrzennych i wpływają na przekształcanie bardziej złożonych struktur przestrzenno-branżowych, reprezentowanych przez określone formy koncentracji przestrzennej przemysłu (skupienia, ośrodki, okręgi, kompleksy). Oznacza to, że występujące w danym przekroju czasowym przedsiębiorstwa i związane z nimi struktury sektorowe i przestrzenne układy regionalne, reprezentujące różny potencjał ekonomiczny, są wynikiem złożonego procesu rozwojowego, który dokonywał się w określonym czasie. Wynikał on z osiąganego poziomu rozwoju technologicznego i technicznego oraz funkcji podmiotów gospodarczych spełnianych w strukturze bazy ekonomicznej układów lokalnych, regionalnych, krajowych, międzynarodowych czy światowych (Kudełko 2007, Kudełko, Zioło 2007, Kilar 2009). Przestrzenna lokalizacja i dotychczasowe tempo rozwoju podmiotów gospodarczych nawiązywały do zakładanych celów działalności gospodarczej, które realizowane były w określonych uwarunkowaniach, związanych z określonymi relacjami zarządzania (Śleszyński 2007).

Wykształcone w układzie przestrzenno-sektorowym struktury przestrzenne nie są zjawiskiem trwałym, ale przekształcają się pod wpływem zmieniających się uwarunkowań oraz celów, które nawiązują do nowych wyzwań rozwoju cywilizacyjnego, przyjmowanych reguł rozwojowych oraz przyjmowania określonej polityki gospodarczej. Dotychczasowe procesy wpływają także na dalsze przemiany przemysłu i poszczególnych sektorów gospodarki, nawiązujące do pojawiających się tendencji postępu społecznego, gospodarczego i kulturowego, które stwarzają warunki do kształtowania się nowej struktury bazy ekonomicznej różnej skali układów przestrzennych.

Ważnym problemem pozostaje więc określenie uwarunkowań przebiegu procesu transformacji przemysłu i usług w regionalnych i krajowych układach przestrzennych. Zakładamy przy tym, że układ krajowy nie jest sumą układów regionalnych, ale ich funkcją. W wyniku

historycznego procesu rozwoju współczesne układy odznaczają się zróżnicowanym poziomem rozwoju ekonomicznego, który w zasadniczym stopniu zależy od: zasobów przyrodniczych, kapitałowych, jakości zasobów intelektualnych¹, kapitału ludzkiego² i społecznego³, poziomu kulturowego, a także czynników politycznych.

Procesy te często odmiennie kształtowały się w warunkach gospodarki centralnie sterowanej i w nowych warunkach wdrażania reguł gospodarki rynkowej. W warunkach gospodarki centralnie sterowanej o kierunkach rozwoju struktur lokalnych, regionalnych i krajowych decydowały instytucje centralne byłych krajów związanych z blokiem RWPG i wyznaczane były w wyniku określonych decyzji politycznych. Wynikały one z konfrontacji ideologicznej, politycznej i militarnej krajów związanych ze strukturami wojskowymi byłego Układu Warszawskiego i strukturami NATO. Natomiast w warunkach wdrażania reguł gospodarki rynkowej układy lokalne, regionalne czy krajowe muszą same stwarzać warunki dla wygenerowania na ich terenie wewnętrznych impulsów rozwojowych, a także zabiegać o napływ na ich teren nowych impulsów rozwojowych z otoczenia, co dokonuje się w wyniku podnoszenia ich atrakcyjności dla nowych lokalizacji. Oznacza to, że w nowych warunkach

¹ Zasoby intelektualne obejmują poziom, kierunki i jakość wykształcenia, które wpływają na wyposażenie w określoną wiedzę oraz umiejętności jej wykorzystania, wykształcone postawy przedsiębiorcze i potrzeby jej aktualizacji w różnych formach doksztalcania i doskonalenia zawodowego. Poważne znaczenie mają także osobiste zdolności i talent poszczególnych osób, umiejętności tworzenia i organizacji własnego warsztatu pracy, umiejętności funkcjonowania w strukturach społecznych i pracy w zespołach, a także cechy fizyczne jednostek (m.in. zdrowie, rozumienie potrzeb profilaktyki). Ważną rolę odgrywają także postawy związane z świadomością potrzeb stałego przygotowywania się do innowacyjnych zachowań w warunkach kształtującego się procesu społecznego, gospodarczego, kulturowego, który następuje w zmieniających się uwarunkowaniach politycznych. Kształtowanie się zasobów intelektualnych ma w głównym stopniu charakter osobisty poszczególnych jednostek, który następnie wpływa na jakość kapitału ludzkiego i społecznego (Zioło 2010, s. 11).

² „Poprzez kapitał ludzki należy rozumieć zasób wiedzy, umiejętności, zdolności, kwalifikacji, postaw, motywacji oraz zdrowia, o określonej wartości, będący źródłem przyszłych zarobków czy satysfakcji, przy czym jest on odnawialnym i stale powiększanym potencjałem” (Łukasiewicz 2009, s. 20). Wymienione cechy kapitału odnoszą się do ekonomicznego wykorzystania zasobów intelektualnych, które dokonuje się na określonym rynku pracy (Zioło 2010, s. 11, Chojnicki 2007).

³ Kapitał społeczny przejawia się w umiejętności nawiązywania różnorodnych relacji zachodzących między osobami reprezentującymi odpowiedni poziom zasobów intelektualnych i kapitału ludzkiego. Pozwalają one na budowanie współdziałania w zakresie realizacji założonych celów wykreowanych przez społeczność danej skali układu przestrzennego. Podstawę kapitału społecznego stanowią więc dodatkowo umiejętności w zakresie samorganizowania się mieszkańców danych obszarów. Ważnym elementem organizowania społecznego jest zaufanie interpersonalne odnoszące się do ludzi, a także do sprawnie działających instytucji publicznych i podmiotów gospodarczych, funkcjonujących w warunkach rynkowych. Zaufanie to musi prowadzić do określonych korzyści ekonomicznych, społecznych czy kulturowych oraz wpływać na przyspieszanie tempa rozwoju. Wzajemne zaufanie zwiększa oszczędność czasu, który zamiast na wzajemną kontrolę, możemy wykorzystać na wykonywanie własnej działalności. W warunkach silniejszych więzi społecznych i wzajemnego zaufania można produkować więcej i bardziej efektywnie. Ludzie zdolni do współpracy razem osiągają więcej, są bardziej kreatywni, tworzą sprawniej działające instytucje, pracują wydajniej na rzecz realizacji wspólnie założonych celów rozwojowych. Oznacza to, że kapitał społeczny jest czymś więcej niż sumą jednostek o określonej wartości zasobów intelektualnych czy kapitału ludzkiego oraz instytucji i podmiotów gospodarczych. Zawiera on dodatkowo zachodzące między nimi relacje funkcjonalne, wpływając na zbiorowe wypracowywanie celów i strategii rozwoju, doboru metod ich realizacji, możliwości sprawniejszego gromadzenia środków na rzecz realizacji założonych celów, a także organizację procesów realizacyjnych. Dobrze rozwinięty kapitał społeczny potrafi zintegrować mieszkańców, władze samorządowe, przedstawicieli biznesu i organizacji pozarządowych do wytyczania wspólnych dla danej społeczności celów rozwojowych, których realizacja wpłynie będzie na podnoszenie jakości życia, zwiększanie zasobów finansowych gospodarstw i wzajemnego zaufania, a także podnoszenie konkurencyjności w zakresie przyciągania impulsów rozwojowych płynących z otoczenia (Zioło 2010, s. 12).

gospodarowania i w złożonej strukturze krajowej, a także europejskiej poszczególne układy regionalne funkcjonują i zmieniają się pod wpływem nasilających się relacji konkurencyjnych zwłaszcza w zakresie stwarzania korzystnych warunków dla wygenerowania impulsów wewnętrznych i pozyskiwania impulsów rozwojowych (Zioło 2008).

OGÓLNE UWARUNKOWANIA PROCESÓW TRANSFORMACJI

Nasilenie i kierunki procesów transformacji przemysłu oraz działalności usługowej w różnej skali układach przestrzennych związane są bardzo ściśle ze zmieniającymi się uwarunkowaniami, wśród których generalnie wyróżnić możemy (schemat 1):

- aktualny potencjał ekonomiczny i jakość przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych,
- uwarunkowania wynikające z ogólnych tendencji rozwoju cywilizacyjnego,
- uwarunkowania zewnętrzne, związane z sytuacją w otoczeniu światowym i europejskim,
- uwarunkowania wewnętrzne krajowe i regionalne związane z ich wewnętrzną sytuacją gospodarczą, społeczną, kulturową i polityczną.

Aktualny potencjał ekonomiczny i jakość przedsiębiorstw w zasadniczym stopniu wpływają na możliwość samodzielnego uruchomienia procesu transformacji. Szczególne znaczenie odgrywa potencjał ekonomiczny przedsiębiorstwa wyrażający się wartością jego kapitału, przychodów, zysku, wartości rynkowej, liczby i jakości kapitału ludzkiego, stopnia nowoczesności środków produkcji oraz rozmiary produkcji powiązań kooperacyjnych i rynkowych.

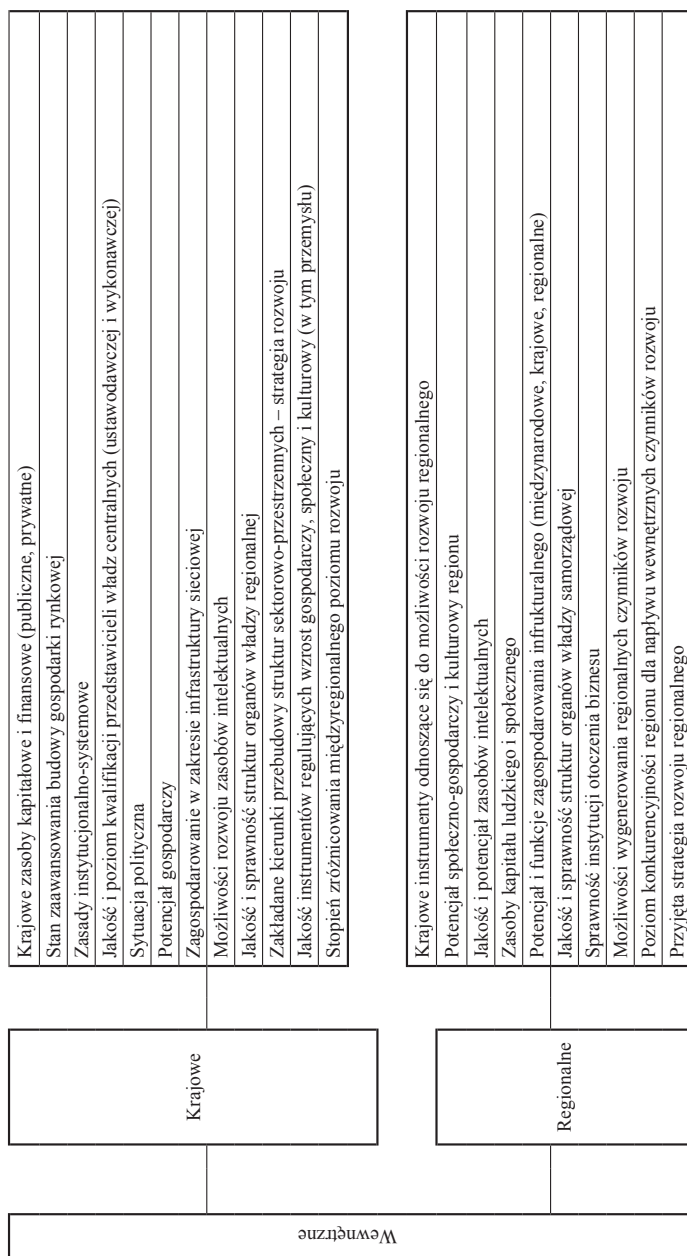
Ważną rolę w procesach przemian odgrywa aktualna struktura branżowa przedsiębiorstwa. Może ona reprezentować przemysły nowe wkraczające na rynek (np. przemysł „ht”), przemysły szczególnie silnie rozwijające gospodarkę narodową (np. przemysł samochodowy), przemysły dostarczające energii (kopalnie ropy i gazu, elektrownie), przemysły regresywne, które ze względu na zmniejszające się zapotrzebowanie rynku na ich produkty odgrywać będą coraz mniejszą rolę w strukturze bazy ekonomicznej.

Podstawową rolę wśród uwarunkowań procesów transformacji przedsiębiorstw odgrywa poziom konkurencyjności oferowanych produktów, możliwości powiązań kooperacyjnych, które wymagają wysokiego stopnia niezawodności (jakości) produktów oraz ich cena. Podstawowe znaczenie w tym zakresie ma jakość i poziom kwalifikacji kadr pracowniczych, zakładowe ośrodki badawczo-rozwojowe oraz koszty pracy. W zależności od funkcji przedsiębiorstwa jego konkurencyjność odnosi się do różnej skali układów – od regionalnego, poprzez krajowy, europejski po skalę światową (Kudełko, Zioło 2007).

Konkurencyjność oferowanych produktów wpływa na zasięg rynku (międzynarodowy, europejski, krajowy, regionalny), a także jego aktualną chłonność. Znaczący wpływ ma tu wspomniana jakość produktów, ich cena, a także możliwości zwiększania zasobów finansowych ludności, które umożliwiają dalsze pogłębianie rynku.

Wraz z postępowaniem społecznym zmienia się charakter i chłonność rynku, stąd ważnym zagadnieniem pozostają możliwości dostosowania produkcji do zmieniających się potrzeb rynku. Wynika to z eliminowania produktów traktowanych jako przestarzałe (np. dyskie-tek do komputerów, aparatów fotograficznych na filmy, taśm do magnetofonów) i wypiera-

Potencjał i jakość przedsiębiorstw przemysłowych	Potencjał ekonomiczny przedsiębiorstw, jakość kadry zarządzającej Struktura branżowa Poziom konkurencyjności oferowanych produktów na rynku (krajowym, europejskim, światowym) Zasięg, ciłoność i możliwości pogłębiania rynków (międzynarodowych, europejskich i światowych) Możliwości dostosowania produkcji do zmieniających się potrzeb rynkowych Kondycja finansowa przedsiębiorstw Własność przedsiębiorstw Udział pozamerytorycznych czynników wpływających na zarządzanie przedsiębiorstwem Jakość instrumentów bezpośredniego i pośredniego oddziałujących na przedsiębiorstwo
Ogólne tendencje rozwoju cywilizacyjnego	Kształtowanie społeczeństwa informacyjnego Budowanie gospodarki opartej na wiedzy Wzrost znaczenia produktów „ht” Zmienność układów rynkowych
Światowe	Światowa sytuacja polityczna Międzynarodowe systemy gospodarcze (sektorowe) Elementy infrastrukturalne o funkcjach światowych Efekty działania procesów globalizacji Dynamika rozwoju światowych biegunów wzrostu (Chiny, Indie, Rosja, Brazylia) Możliwości rozwoju światowej współpracy gospodarczej i wymiany
Zewnętrzne Unii Europejskiej	Polityka rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturowego Polityka rozwoju regionalnego (tendencje polaryzacyjne, wyrównywania dysproporcji w zakresie poziomu rozwoju) Jakość i skuteczność działania instytucji unijnych Strategia rozwoju sektorowo-przestrzennego przemysłu (o funkcjach unijnych) Poziom konkurencyjności produktów unijnych Polityka finansowa Uwarunkowania otoczenia Wewnętrzna współpraca gospodarcza (wymiana towarowa, instytucji finansowych) Zagospodarowanie infrastrukturalne o funkcjach europejskich

Schemat 1. Podstawowe uwarunkowania procesów transformacji przemysłu

Źródło: Opracowanie własne

nie ich przez nowocześniejsze produkty o tych samych funkcjach (np. pendrive'y, cyfrowe aparaty fotograficzne, różne rodzaje płyt CD).

Wewnętrzne procesy restrukturyzacji przedsiębiorstwa przemysłowego zależą od jego kondycji finansowo-kapitałowej. Umożliwia ona odpowiednią płynność finansową oraz przeznaczanie odpowiednich środków na modernizację parku maszynowego, co pozwala na podejmowanie bardziej konkurencyjnych wyrobów zarówno pod względem jakości, funkcji, jak i oferowanej ceny.

W warunkach krajowych jednym z narzędzi podnoszących kondycję ekonomiczno-techniczną przedsiębiorstw jest zmiana własności, w wyniku której przedsiębiorstwo staje się własnością prywatną, a państwo otrzymuje za niego określoną kwotę, najczęściej ratującą budżet. Nastąpiła tu diametralna zmiana poglądów; jeżeli w latach gospodarki centralnej dążono do zwiększania własności państwowej, to w latach zmian gospodarowania dąży się do jej prywatyzacji. Zakłada się, że w prywatne przedsiębiorstwo jest bardziej wydajne aniżeli państwowe. Postawa ta wynika w znacznym stopniu ze słabości państwa, które nie potrafi często ze względów ideologicznych dokonać zmian w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem publicznym (Prusek 2005). W przedsiębiorstwach państwowych pozostawiono wiele elementów, które przetrwały z okresu gospodarki centralnie sterowanej, np. wysokie upolitycznienie w zarządzaniu, gdzie podobnie jak w poprzednim systemie tak i obecnie, w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem dominują racje polityki nad racjami ekonomicznymi, a silne związki zawodowe prowadzą niekiedy nawet do upadku przedsiębiorstwa. Tymczasem zarówno w okresie międzywojennym, jak i obecnie w wielu krajach przedsiębiorstwa państwowe należą do najlepiej zarządzanych jednostek gospodarczych⁴.

Z powyższym zagadnieniem wiąże się często duży udział pozamerytorycznych czynników wpływających na zarządzanie przedsiębiorstwem. Szczególnie uwidacznia się to w mało kompetentnych i upolitycznionych radach nadzorczych, które bardzo często zmieniają się wraz ze zmianami ekip rządowych i ich głównym celem jest umieszczanie w nich ludzi związanych z aktualnie rządzącą opcją polityczną.

Na funkcjonowanie przedsiębiorstw wpływa jakość instrumentów pośredniego i bezpośredniego oddziaływania, które określa władza ustawodawcza, a wdraża rząd. Duże znaczenie ma tu jakość i stałość stosowanych instrumentów oraz ich przyjazny stosunek do rozwoju przedsiębiorczości. O ich jakości świadczą zwłaszcza częste nowelizacje ustaw i zarządzeń, które są najczęściej wynikiem ich niedopracowania albo reprezentują interesy pewnych grup. Wskazuje to na niski poziom kwalifikacji, a także na niski poziom etyczny osób odpowiedzialnych za ich tworzenie⁵.

Ważne przesłanki dla procesów transformacji wynikają z ogólnych tendencji rozwoju cywilizacyjnego. Wynikają one z wkraczania w nową fazę rozwoju społeczeństwa informacyjnego, w której podstawową bazą ekonomiczną jest gospodarka oparta na wiedzy (Kukliński 2001, Jasiński 2003). Prowadzi to do wzrostu znaczenia produktów „ht” oraz zmian układów rynkowych. W wyniku różnego poziomu rozwoju cywilizacyjnego przestrzeni światowej nie wszystkie regiony będą stwarzały zapotrzebowanie na nowe produkty, wiele z tych, które znajdują się na niższym poziomie rozwoju, będzie stwarzać zapotrzebowanie na produkty o mniejszym zaawansowaniu technicznym, co może wpływać na stop-

⁴ W latach kryzysu wiele przedsiębiorstw prywatnych zasilanych jest przez budżet państwa lub państwo często wykupuje upadające firmy, aby uchronić je od upadku, np. w bankach, producentów samochodów, produkcji rolniczej.

⁵ W wyniku niewłaściwych instrumentów zniszczona została m.in. rozwijająca się firma informatyczna „Optimus”.

niowe zmiany technologiczne wielu przedsiębiorstw. Wskazuje to również na konieczność kształcenia kadry pracowniczej i ponoszenia odpowiednich kosztów na prace badawczo-rozwojowe, celem uruchamiania coraz bardziej nowoczesnych i konkurencyjnych produktów⁶.

UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE

Na procesy transformacji przedsiębiorstw wpływa wiele uwarunkowań wynikających z otoczenia światowego i europejskiego (Sadowski 2006, Zacher 2006). Wynika to z faktu, iż na rozwój gospodarki krajowej w zasadniczym stopniu wpływają przedsiębiorstwa podstawowe (wiodące), mające swoje znaczenie w gospodarce światowej i europejskiej (Kudełko, Ziolo 2007). W wyniku różnorodnych powiązań, m.in. technologicznych, kooperacyjnych, organizacyjnych, kapitałowych czy rynkowych, mają one swój udział w międzynarodowym podziale pracy⁷. Również w wyniku prywatyzacji wiele polskich przedsiębiorstw włączonych zostało do struktur organizacyjnych koncernów międzynarodowych, które wyznaczają dla nich kierunki rozwoju potencjału produkcyjnego, rozmiarów i asortymentu produkcji, a także systemów zarządzania i rozwiązań technologicznych⁸.

Wśród uwarunkowań światowych podstawowe znaczenie ma aktualna sytuacja polityczna, która wpływa bądź to na rozwój, bądź na ograniczanie współpracy międzynarodowej. Tworzą je różnego typu bariery w zakresie rozwijania wymiany odnoszącej się do przepływu produktów, technologii, kapitału, które wynikają m.in. z różnic ideologicznych, np. w zakresie respektowania międzynarodowych praw człowieka, a także konflikty zbrojne. Sytuacje te obok rozwoju produkcji cywilnej, nawiązującej do zaspokajania potrzeb ludności, wpływają także na rozwój produkcji związanej z celami militarnymi.

Uwarunkowania światowe wynikają z międzynarodowych systemów gospodarczych, wpływających na ograniczanie lub ułatwianie, czy przywileje w zakresie handlu, możliwości wsparcia finansowego przez międzynarodowe instytucje, organizacje producentów określonych produktów, np. ropy naftowej i gazu.

Na nasilenie procesów restrukturyzacji wpływa odległość od światowych elementów infrastruktury techniczno-ekonomicznej reprezentowanych głównie przez potencjał i jakość urządzeń portowych i lotnisk, przebiegu i możliwości przesyłowych sieci transportowych

⁶ Wyrazem tego są wysokie nakłady na badania i rozwój wiodących korporacji przemysłowych. W 2005 r. Ford Motors na ten cel przeznaczył 6,8 mld dol., Pfizer – 6,3 mld, General Motors – 5,7 mld, Daimler Chrysler – 5,6 mld, Microsoft – 5,6 mld, Toyota Motors – 5,4 mld, podczas gdy w Polsce na ten cel przeznaczono tylko 1,1 mld dol. Gdyby nasz kraj traktować jako firmę, to w światowym rankingu firm zajmowałaby 64. pozycję (Monitoring Industrial Research, za Gazetą Wyborczą z dn. 21.12.2005 i z dn. 5.10.2006).

⁷ Np. w 2008 r. 90% produkcji samochodów kierowane było na rynki zagraniczne. Podobnie wiele przedsiębiorstw krajowych w wyniku prywatyzacji należy do struktur koncernów międzynarodowych.

⁸ Np. Zakłady PZL Świdnik w wyniku prywatyzacji przejął koncern Augusta Westland, co wpłynęło na uruchomienie w nim końcowego montażu śmigłowca AW109LUH, a także produkcję wielu innych elementów potrzebnych dla produktów koncernu. Równocześnie, wykorzystując wysoką jakość kadry inżyniersko-technicznej, rozbudowane będzie centrum badawczo-rozwojowe. Do tej pory wartość zamówień koncernu stanowiła ok. 30% wartości przychodów zakładu. Należy zaznaczyć, że wcześniej w wyniku trudności w zakupie zakładu, koncern włoski postanowił wycofać zamówienia w zakładach, co byłoby kłeską dla funkcjonowania firmy (Z. Lentowicz, *Polskie śmigłowce polecą do Rosji*, Rzeczpospolita z dn. 24.10.2009, tenże, *Świdnik bez zamówień Augusta Westland*, Rzeczpospolita z dn. 19.02.2009).

i łączności (np. światłowodowej, szerokopasmowego Internetu), możliwości korzystania z satelitów komunikacyjnych i in.

Współcześnie nasilające się procesy globalizacji wpływają na polaryzację światowej przestrzeni społeczno-gospodarczej, prowadzą one do zwiększających się różnic regionalnych w zakresie potencjału ekonomicznego, a następnie potencjału społecznego i kulturowego. Dalsze nasilenie tego procesu aktywizować będzie niekontrolowane przepływy ludności oraz konflikty między bogatą Północą a biednym Południem⁹. Działania na rzecz wyrównywania dysproporcji rozwojowych częściowo ograniczają negatywne konsekwencje tego procesu. Działania te przejawiają się w różnych formach pomocy gospodarczej krajom o niższym poziomie rozwoju gospodarczego, częściowe otwieranie granic dla handlu, czy celowe działania, np. poprzez różne fundusze, tworzenie idei małych ojczyzn, które wpływają na polepszenie warunków życia oraz wiążą ludność z miejscem swojego urodzenia, ograniczając w ten sposób niekorzystne skutki migracji.

W wyniku nasilających się tendencji koncentracji kapitału w historycznym procesie wzrostu oraz współczesnych systemów zarządzania w przestrzeni światowej ukształtowały się bieguny wzrostu obejmujące początkowo Stany Zjednoczone i Japonię, następnie Unię Europejską. O dużym ich znaczeniu w gospodarce światowej świadczy fakt, że ich łączny udział w światowym PKB wynosił w 2007 r. 33,2%, podczas gdy na tym obszarze mieszka zaledwie 6,8% ludności. Wskazuje to na bardzo duży stopień koncentracji przestrzennej światowego bogactwa. Współcześnie do tej rangi dorastają Chiny, Indie, Brazylia i Rosja, które charakteryzują się znacznym wzrostem udziału w światowym PKB – z 7,9% w 2000 r. do 13,1% w 2007 r. Znaczna dynamika rozwoju nowych światowych biegunów wzrostu, zwłaszcza Chin, zmienia atrakcyjność przestrzenną dla lokalizacji kapitału, tworzy nowe i rozległe rynki zbytu dla produktów. Chiny są źródłem dostaw surowców oraz dysponują dużymi zasobami finansowymi i rozmiarami tanich zasobów pracy¹⁰. Stąd obecnie obserwujemy zacieśnianie powiązań gospodarczych między Chinami a Stanami Zjednoczonymi, zwłaszcza w latach wychodzenia kryzysu gospodarczego¹¹.

Należy się spodziewać, że intensywny rozwój gospodarczy nowych światowych biegunów będzie ważnym czynnikiem ożywienia gospodarczego, wpływając na ograniczanie skutków kryzysu finansowego i związanego z nim kryzysu gospodarczego.

Procesy kształtowania Unii Europejskiej nawiązują do nasilającego się procesu koncentracji kapitału, który pozwala na wzmocnienie pozycji konkurencyjnej państw Europy Zachodniej, a następnie jej nowych członków. Wobec rozwijającej się gospodarki japońskiej i Stanów Zjednoczonych, kraje Europy Zachodniej miały dwie możliwości – albo funkcjonować niezależnie na marginesie gospodarek wspomnianych państw, albo podjąć działania na rzecz tworzenia nowego zachodnioeuropejskiego biegunu wzrostu. Proces koncentracji kapitału i dążenie do podnoszenia konkurencyjności gospodarki, spowodowały stopniową integrację gospodarczą, poczynając od koordynacji gospodarki w zakresie węgla i stali, a kończąc na wspólnej walucie. Stopniowa liberalizacja w zakresie przepływu produktów, informacji, kapitału i ludzi wpływała także na znaczne obniżanie kosztów funkcjonowania poszczególnych krajów. Dzięki tym zabiegom łączny potencjał Unii Europejskiej w świa-

⁹ Uwidacznia się to obecnie w nielegalnym napływie emigrantów np. z terenu Afryki do Europy Południowej, czy z Meksyku na teren Stanów Zjednoczonych.

¹⁰ Podczas gdy w 2003 r. koszt jednej godziny pracy w Niemczech wynosił 30,60 dol., we Francji – 17,77 dol., w Wielkiej Brytanii – 17,87, to w Polsce 2,70, w Chinach 0,80 dol., a Indonezji 0,39 dol.

¹¹ W 2003 r. eksport ze Stanów Zjednoczonych do Chin wynosił 25,2 mld dol., natomiast import 144,8 mld dol.

towej gospodarce wzrósł z 26,5% w 2000 r. do 30,8% w 2007 r., z czego 28,7% przypada na starych członków i 2,2% na nowych członków. Proces ten nasila się nadal i ma ważne znaczenie dla krajowych układów regionalnych w zakresie budowania strategii rozwoju społecznego i gospodarczego, podnoszenia atrakcyjności dla napływu wewnętrznych czynników rozwoju oraz możliwości kreowania korzystnych powiązań gospodarczych.

Dużą rolę w Unii Europejskiej przypisuje się rozwojowi struktur regionalnych, które w coraz większym stopniu będą odpowiedzialne za rozwój gospodarczy swoich obszarów. Kreowana w tym zakresie polityka gospodarcza Unii stoi przed ważnym problemem, a mianowicie w jakim stopniu koordynować sprzeczne ze sobą tendencje rozwoju przestrzennego, przejawiające się z jednej strony postępującą polaryzacją, a z drugiej – dążeniem do wyrównywania dysproporcji przestrzennych, biorąc przy tym pod uwagę kryteria efektywności ekonomicznej.

Istotne znaczenie w tym zakresie ma jakość i skuteczność działania instytucji unijnych, które odpowiedzialne są za realizację określonych celów rozwojowych w drodze krepowanych uregulowań prawnych, zwiększania wzajemnych relacji różnicowanych pod względem poziomu rozwoju regionów, rozwijania różnych form pomocy itp.

Unia Europejska jako nowa struktura gospodarcza pozostaje w nasilających się relacjach konkurencyjnych zwłaszcza z pozostałymi światowymi biegunami wzrostu, głównie w zakresie efektów badań naukowych, wdrażania nowych technologii, produktów oferowanych na światowym rynku i in. Służy temu modyfikowana strategia rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki (m.in. edukacji i nauki, produkcji „ht”, rolnictwa) oraz układów regionalnych. Ważnym zagadnieniem pozostają ujęcia sektorowo-przestrzenne, które w oparciu o wewnętrzne czynniki rozwojowe oraz impulsy wewnętrzne powinny podnosić poziom rozwoju poszczególnych obszarów.

Dalszy rozwój gospodarczy Unii związany jest bardzo ściśle ze zwiększeniem jej udziału w światowej wymianie towarowej. Podstawowe znaczenie w tym zakresie ma systematyczne podnoszenie poziomu konkurencyjności oferowanych produktów na rynku światowym oraz na rynku wewnętrznym.

Podstawowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego ma otoczenie biznesu, wśród którego znaczącą rolę odgrywają instytucje finansowe i przyjęta polityka finansowa. Znaczenie tego elementu szczególnie silnie uwidacznia się obecnie podczas wychodzenia z kryzysu gospodarczego, gdzie na czoło wybija się płynność finansowa przedsiębiorstw, warunki kredytowania działalności gospodarczej, zwiększanie zasobów finansowych ludności jako ważnego czynnika aktywizującego rynek, ograniczenie stopnia zadłużenia poszczególnych krajów, a także deficyt budżetowy.

Korzyści integracji gospodarczej zwiększają się w warunkach nasilania wewnętrznej współpracy gospodarczej w zakresie powiązań kooperacyjnych, wymiany produktów i wzajemnych usług, kredytowania działalności gospodarczej, zaopatrzenia surowcowego i in. Duże znaczenie mają także nasilające się relacje społeczne i kulturowe w zakresie możliwości kształcenia kadr, badań naukowych, turystyki, migracji ludności, poznawania dziedzictwa kulturowego poszczególnych regionów oraz zacieśniania więzi międzyludzkich. Ważnym czynnikiem integracji społecznej są migracje ludności, które powinny wpływać na bilansowanie potrzeb rynków i zasobów pracy, uwzględniając określony poziom kwalifikacji zawodowej potencjalnych pracowników, wymiana kadr naukowych, studentów i uczniów. Równocześnie konieczne są działania na rzecz ograniczania negatywnych skutków migracji, generujących zjawiska patologiczne.

Nasilające się powiązania wewnętrzne w strukturze Unii Europejskiej tworzą ważną przesłankę do podnoszenia zwartości gospodarczej jej obszaru. Czynnikiem przyspieszającym ten proces jest zagospodarowanie infrastrukturalne zwłaszcza o funkcjach europejskich. Odnosi się to do ciągów autostrad, linii kolejowych, dostępu do szerokopasmowego Internetu i in. W sytuacji pogarszających się warunków ekologicznych znaczącą rolę powinna odgrywać nowa infrastruktura związana z możliwością rozwoju rzeczno-transportu śródlądowego¹². Docelowe zagospodarowanie infrastrukturalne o funkcjach europejskich winno zmierzać do integracji przestrzennej obszarów Europy Zachodniej z rozległymi terenami Europy Wschodniej i Azji.

UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE

Uwarunkowania wewnętrzne kształtowania procesów transformacji odnoszą się do różnorodnych struktur i instrumentów przestrzeni krajowej oraz układów regionalnych.

Uwarunkowania krajowe

Wśród uwarunkowań krajowych podstawowe znaczenie ma jakość i sprawność struktur organów władzy państwowej (ustawodawczej i wykonawczej). W zasadniczym stopniu zależą one od poziomu świadomości społecznej, kulturowej i politycznej społeczeństwa, które w drodze reguł demokratycznych wybiera przedstawicieli władzy i powierza im działalność publiczną. Jakość zarządzania związana jest bardzo ściśle z poziomem kwalifikacji przedstawicieli władz, umiejętnościami sprawowania władzy oraz reprezentowanymi przez nich zasadami etycznymi.

Kierunki przebudowy społeczno-gospodarczej i kulturowej w znacznym stopniu zależą od jakości i stopnia dojrzałości sceny politycznej. Sytuacja polityczna może być ustabilizowana lub zmieniać się w drodze wyborów demokratycznych w oparciu o jasne programy polityczne lub wykazywać w tym zakresie brak stabilizacji związanej z dominacją układów personalnych. Programy ugrupowań partyjnych winny kształtować się głównie według zasady – ile państwa w gospodarce.

Dominujący układ sił politycznych wpływa na zakładane kierunki przebudowy struktur sektorowo-przestrzennych, które są zawarte w strategii rozwoju i wyznaczają kierunki działań gospodarczych i społecznych. Generalnie winny one zmierzać do poszukiwania najbardziej racjonalnych dróg przebudowy gospodarki i stosunków społeczno-kulturowych w nawiązaniu do głównych tendencji rozwoju cywilizacyjnego, zwiększania efektywności gospodarowania oraz podnoszenia poziomu kulturowego.

¹² Jeden nowoczesny statek śródlądowy (GMS) o nośności 2,1 tys. ton zastępuje w transporcie 105 samochodów ciężarowych o nośności 20 ton. Zapotrzebowanie na energię pierwotną w transporcie towarowym (ilość litrów oleju napędowego na tonokilometr) wynosi dla statku śródlądowego 1,3, a dla samochodu ciężarowego 4,1. Emisja CO₂ (w dramach na tonokilometr) dla statku wynosi 33,4, podczas gdy dla samochodu ciężarowego 164 (za: R.D. Ruppert, *Inicjatywa Dniepr–Bug–Wisła–Odra*, [w:] *Od Morza Czarne do Bałtyku i Berlina*, Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego i Lokalnego „PROGRESS”, Sandomierz, 28 listopada 2008).

Z nich wynikają utrzymywane lub tworzone podstawowe zasady instytucjonalno-systemowe państwa, które generują określonej jakości instrumenty regulujące wzrost gospodarczy, społeczny i kulturowy, w tym także rozwój sektora przemysłu i usług.

Procesy przechodzenia od centralnego systemu sterowania do gospodarki rynkowej odznaczają się różnym stopniem wdrażania reguł rynkowych. Ogranicza to częściowo znaczny udział instrumentów pozostałych z okresu bezpośredniego oddziaływania instytucji krajowych na układ krajowy, układy regionalne i podmioty gospodarcze. Duże znaczenie ma tu determinacja władzy państwowej działająca na rzecz przyspieszania lub opóźniania tego procesu.

Kierunki i stopień przebudowy gospodarki w znacznym stopniu wpływają na zasoby kapitałowe i finansowe państwa oraz ludności. Ich rozmiary decydują o możliwości i tempie unowocześniania procesów produkcyjnych, a także pojawiania się nowych lokalizacji, które nawiązują do aktualnych tendencji rozwoju cywilizacyjnego oraz decydują o możliwości zwiększenia chłonności rynku na oferowane produkty, a także usługi materialne czy niematerialne.

Tempo przebudowy gospodarki i przemysłu krajowego w znacznym stopniu zależy od poziomu zagospodarowania w zakresie sieciowej infrastruktury techniczno-ekonomicznej, jej powiązania z otoczeniem międzynarodowym, jakości technicznej, a także stopnia i możliwości jej wykorzystania. W zasadniczym stopniu decyduje ona o możliwościach powiązania kraju z europejskimi i światowymi centrami rozwoju, a także pozwala na integrację struktur gospodarczych wykształczanych w przestrzeni krajowej.

Przebudowa struktury gospodarczej, w tym sektora przemysłowego, w zasadniczym stopniu zależy od możliwości rozwoju krajowych zasobów intelektualnych, które pozwalają na podnoszenie jakości kapitału ludzkiego i społecznego. W procesie przebudowy podstawowe znaczenie ma odpowiednio przygotowany człowiek o rozwiniętej postawie przedsiębiorczej, zdolny do kreowania nowych idei, rozwijania badań podstawowych i prac badawczo-rozwojowych, odpowiednio przygotowany do zarządzania i kierowania złożonymi procesami przemian w nawiązaniu do postępu cywilizacyjnego (Borowiec 2009, 2010, Ziolo 2010).

Z uwarunkowań krajowych w znacznym stopniu wynikają regionalne uwarunkowania transformacji gospodarczej. Ważną rolę w tym zakresie odgrywają wspomniane uwarunkowania krajowe, które nakładają się na bardziej zróżnicowane układy regionalne, subregionalne, ponadlokalne czy lokalne. Podstawową rolę w tym zakresie odgrywają krajowe systemy zarządzania i związane z nimi instrumenty pośredniego i bezpośredniego oddziaływania, regulujące zachowanie struktur regionalnych.

W przestrzeni krajowej układy regionalne nie stanowią jednorodnych jednostek przestrzennych, ale odznaczają się różnymi cechami, które mogą wpływać na przyspieszanie lub opóźnianie procesów restrukturyzacji poszczególnych sektorów, w tym przemysłu i działalności usługowej.

Potencjał społeczno-gospodarczy i kulturowy regionu oraz jego jakość i struktura mają decydujący wpływ na przebieg procesu transformacji. Struktury przemysłowe w różnym stopniu mogą wymagać konieczności przebudowy, co związane jest głównie z jakością i konkurencyjnością oferowanych produktów. Natomiast potencjał kulturowy umożliwia kształtowanie stosunku do zakładanych zmian oraz wpływa na określony stopień akceptacji społecznej przewidywanych zmian.

Zasoby potencjału intelektualnego oraz kapitału ludzkiego i społecznego wzbogacone zasobami kapitałowo-finansowymi należą do ważnych uwarunkowań sprzyjających pro-

cesom transformacji sektorów gospodarczych, społecznych i kulturowych. Pozwalają na sprawniejsze kierowanie procesami przemian istniejących struktur, na co pozwalają odpowiednie kadry zarządzające i zasoby finansowe.

Uwarunkowania regionalne

W przebudowie układów regionalnych ważnym ogniwem jest jakość i sprawność struktur organów władzy samorządowej, stwarzające sprzyjający klimat dla generowania wewnętrznych impulsów rozwoju przedsiębiorczości, przyczyniając się do odpowiedniego współdziałania podmiotów gospodarczych i instytucji na rzecz wzrostu gospodarczego.

Odnosi się to zwłaszcza do podnoszenia sprawności instytucji otoczenia biznesu, których jakość zarządzania w zakresie wykorzystywania instrumentów sterujących oraz ich interpretacji ma ważne znaczenie dla pobudzania działalności gospodarczej układu regionalnego i lokalnego.

Poziom zagospodarowania w zakresie infrastruktury ekonomicznej i społecznej stwarza możliwości rozwijania relacji międzynarodowych, krajowych i wewnątrzregionalnych poszczególnych jednostek gospodarczych. Szczególne znaczenie ma tu czas przepływu produktów, kapitału, informacji i osób.

Przedstawione uwarunkowania procesów transformacji gospodarczej stwarzają określone możliwości wygenerowania wewnątrzregionalnych czynników rozwoju. Generalnie wynikają one z położenia w przestrzeni krajowej, historycznego procesu wzrostu, różnej kategorii zasobów oraz jakości instytucji, a także przedstawicieli władz i instrumentów pośredniego i bezpośredniego oddziaływania (Kamińska, Heffner 2010, Kudelko 2005, 2007).

Prowadzi to także do podnoszenia poziomu konkurencyjności regionu dla napływu wewnętrznych czynników rozwoju, które przejawiają się najczęściej w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, rozwijania powiązań kooperacyjnych regionalnych firm z przedsiębiorstwami o funkcjach krajowych czy międzynarodowych i in.

Syntetyczne ujęcie uwarunkowań regionalnych odzwierciedla dobrze skonstruowana strategia rozwoju regionalnego, oparta na analizie dotychczasowego procesu rozwoju, uwarunkowań wewnętrznych oraz uwarunkowań otoczenia. Zawiera ona racjonalne kierunki rozwoju, wyznaczone na podstawie przyjętej misji oraz założonych celów rozwojowych.

RELACJA MIĘDZY KATEGORIAMI UWARUNKOWAŃ

Wyróżnione kategorie uwarunkowań w różnym stopniu wpływają na procesy transformacji przedsiębiorstwa przemysłowego i bardziej złożonych przestrzennych struktur przemysłowych (tab. 1). Relacje te przedstawia kolumna macierzy, w której umownie wyróżniono układy oddziaływania na przedsiębiorstwo:

- Struktury gałęziowo-przestrzennych terytorialnych form koncentracji przemysłu [t^p],
- Ogólne tendencje rozwoju cywilizacyjnego (technologicznego i technicznego) [c^p],
- Układy światowe [s^p],
- Układy Unii Europejskiej [e^p],
- Układy Krajowe [k^p],
- Układy Regionalne [r^p].

Tab. 2. Relacje uwarunkowań procesu transformacji

Cechy	Przedsiębiorstwo przemysłowe	Terytorialne formy koncentracji	Ogólne tendencje rozwoju cywilizacyjnego	Zewnętrzne		Wewnętrzne	
				Światowe	Unii Europejskiej	Krajowe	Regionalne
Przedsiębiorstwo przemysłowe	p ^p	p ^t	p ^c	p ^s	p ^e	p ^k	p ^r
Terytorialne formy koncentracji	t ^p	t ^t	t ^c	t ^s	t ^e	t ^k	t ^r
Ogólne tendencje rozwoju cywilizacyjnego	c ^p	c ^t	c ^c	c ^s	c ^e	c ^k	c ^r
Zewnętrzne	Światowe	s ^t	s ^c	s ^s	s ^e	s ^k	s ^r
	Unii Europejskiej	e ^t	e ^c	e ^s	e ^e	e ^k	e ^r
Wewnętrzne	Krajowe	k ^t	k ^c	k ^s	k ^e	k ^k	k ^r
	Regionalne	r ^t	r ^c	r ^s	r ^e	r ^k	r ^r

Źródło: Opracowanie własne

Na wyróżnione kategorie uwarunkowań wpływa także przedsiębiorstwo przemysłowe, co ilustruje wiersz macierzy od [pⁱ] do [p^r].

W pracach związanych z restrukturyzacją przemysłu ważne przesłanki wynikają także z analizy jego otoczenia, które opisują odpowiednie macierze. Pozwalają one na określenie potencjalnych możliwości włączenia się przemysłu (przedsiębiorstwa) w bardziej złożone struktury cywilizacyjne, światowe, unijne, krajowe i regionalne. Są to sytuacje wynikające z:

- ogólnych tendencji rozwoju cywilizacyjnego, które opisuje macierz [c^e],
- otoczenia światowego [e^e], co przejawia się np. w kształtowaniu gospodarki opartej na wiedzy,
- otoczenia unijnego [e^e], działania na rzecz podniesienia pozycji konkurencyjnej gospodarki całości Unii,
- otoczenia krajowego [k^k],
- otoczenia regionalnego [r^r].

Ważnych informacji w zakresie możliwości przebudowy struktur przemysłowych i usługowych dostarcza analiza relacji zachodzących między wymienionymi kategoriami otoczenia. Np. wpływ ogólnych tendencji na gospodarkę światową opisuje macierz [c^s], na gospodarkę europejską – [c^s], na gospodarkę regionalną – [c^r].

W podobny sposób można określić aktywny wpływ uwarunkowań światowych, unijnych, krajowych i regionalnych.

Kolumny macierzy przedstawiają z kolei relacje pasywne oddziaływania poszczególnych układów na daną strukturę.

W określonych skalach układów przestrzennych, a także w różnych regionach relacje te mogą odznaczać się różnym nasileniem na procesy przemian. Oznacza to, że poszczególne kategorie uwarunkowań nie występują samodzielnie, ale zachodzą między nimi określone relacje, które mogą wpływać na podnoszenie jakości uwarunkowań dla pobudzania procesów transformacji, ale także mogą wpływać hamująco i działać jako bariery dla racjonalnych kierunków przemian. Np. dynamiczny rozwój gospodarczy Chin stwarza warunki dla ożywienia gospodarki amerykańskiej, europejskiej, afrykańskiej i in., kryzys finansowy w Stanach Zjednoczonych odbił się bardzo negatywnie na uwarunkowaniach rozwoju gospodarki wielu krajów europejskich, niski poziom zasobów intelektualnych utrudnia proces kształtowania potencjału ludzkiego i społecznego, uchwalane ustawy mogą sprzyjać rozwojowi przedsiębiorczości lub je ograniczać, niski poziom konkurencji układów regionalnych ogranicza możliwości napływu impulsów rozwojowych płynących z otoczenia, natomiast wysoki poziom konkurencyjności w znacznym stopniu wpływa na ich przyciąganie.

Przedstawione rozważania wskazują na bardzo złożoną problematykę uwarunkowań procesów transformacji nie tylko przemysłu i usług, ale także pozostałych sektorów gospodarki. Wydaje się, że zarysowana problematyka otwiera nowe pola badawcze i wskazuje na konieczność dalszego jej pogłębiania zarówno w analizach teoretycznych, jak i badaniach aplikacyjnych. Wydaje się, że szczególnie obiecujące powinny być rozważania dotyczące relacji różnorodnych uwarunkowań, które stanowiąc będą dobrą podstawę metodologiczną do prac koncepcyjnych dotyczących zarządzania procesami przemian przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych, przestrzennych form koncentracji przemysłu, jego gałęzi czy poszczególnych sektorów gospodarki narodowej. Podejście to przybliży nam ideę jedności gospodarki światowej jako bardziej złożonego systemu, w którym swojego miejsca szukają nie tylko poszczególne kraje, ale także układy regionalne i przedsiębiorstwa.

Literatura

- Borowiec M., 2007, *Rola szkolnictwa wyższego w podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego*, [w:] Z. Ziolo, T. Rachwał (red.), *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, Przedsiębiorczość – Edukacja, nr 3, Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej IG AP w Krakowie, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa–Kraków, s. 142–151
- Borowiec M., 2010, *Funkcjonowanie uczelni krakowskiego i rzeszowskiego ośrodka akademickiego w świetle koncepcji układów bipolarnych*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków
- Chojnicki Z., 2007, *Rola kapitału ludzkiego w kształtowaniu gospodarki opartej na wiedzy w Polsce*, Przegląd Geograficzny, 3–4
- Górka K. (red.), 1996, *Rola mezoekonomii w rynkowym systemie zarządzania gospodarki. Księga Jubileuszowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Józefa Gajdy*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków
- Jasiński A.H., 2003, *Postęp techniczny w okresie transformacji. Polskie doświadczenia i perspektywy*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa
- Kamińska W., Heffner K. (red.), 2010, *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, KPZK PAN, Studia, t. CXXXVI, Warszawa
- Kilar W., 2009, *Rola korporacji Apple w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, [w:] Z. Ziolo, T. Rachwał (red.), *Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, Przedsiębiorczość – Edukacja, nr 5, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa–Kraków, s. 48–56
- Kudelko J., 2005, *Rozwój regionalny a konkurencyjność regionów*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju i konkurencyjności regionów*, Instytut Gospodarki WSIiZ w Rzeszowie, Rzeszów
- Kudelko J., 2007, *Rozwój społeczno-gospodarczy województwa podkarpackiego i poziom jego konkurencyjności na tle kraju*, [w:] J. Lach, M. Borowiec, T. Rachwał (red.), *Procesy transformacji społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych struktur przestrzennych*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków
- Kudelko J. (red.), 2007, *Uwarunkowania rozwoju rzeszowskiego obszaru metropolitalnego w systemie społeczno-gospodarczym i innowacyjnym województwa podkarpackiego*, PAN Oddz. w Krakowie, Prace Komisji Nauk Ekonomicznych, Sekcja Gospodarki Przestrzennej nr 25, Wyd. Oddz. PAN w Krakowie, Kraków
- Kudelko J., Ziolo Z., 2009, *Model funkcjonowania metropolii i obszarów metropolitalnych*, [w:] J. Kudelko (red.), *Uwarunkowania rozwoju rzeszowskiego obszaru metropolitalnego w systemie społeczno-gospodarczym i innowacyjnym województwa podkarpackiego*, PAN Oddz. w Krakowie, Prace Komisji Nauk Ekonomicznych, Sekcja Gospodarki Przestrzennej nr 25, Wyd. Oddz. PAN w Krakowie, Kraków, s. 55–74
- Kukliński A. (red.), 2001, *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Komitet Badań Naukowych, Warszawa
- Łukasiewicz G., 2009, *Kapitał ludzki organizacji. Pomiar i sprawozdawczość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Prusek A., 2005, *Prywatyzacja polskiej gospodarki. Cele, programy i ocena jej rezultatów*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków
- Sadowski Z., 2006, *W poszukiwaniu drogi rozwoju*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa
- Śleszyński P., 2007, *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski*, PAN Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego, Prace Geograficzne nr 213, Warszawa
- Zacher L.W., 2006, *Gry o przyszłe światy*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa
- Ziolo Z., 1986, *Modele przemian struktur przemysłowych*, [w:] *Rozwój przemysłu i przemiany struktury przestrzenno-gałęziowej województwa bielskiego w latach 1975–1985*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała
- Ziolo Z., 1996, *Miejsce mezoekonomii w ekonomii*, [w:] K. Górka (red.), *Rola mezoekonomii w rynkowym systemie zarządzania gospodarki. Księga Jubileuszowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Józefa Gajdy*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków

- Zioło Z., 2008, *Procesy transformacji przemysłowych układów przestrzennych na tle zmieniającego się otoczenia*, [w:] Z. Zioło, T. Rachwał (red.), *Procesy transformacji układów przestrzennych przemysłu na tle zmieniającego się otoczenia*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PGT, nr 10, Warszawa–Kraków, s. 11–22
- Zioło Z., 2010, *Rola zasobów intelektualnych, kapitału ludzkiego i społecznego w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, KPZK PAN, Studia t. CXXVI, Warszawa
- Zioło Z., Rachwał T. (red.), 2008, *Procesy transformacji układów przestrzennych przemysłu na tle zmieniającego się otoczenia*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PGT, nr 10, Warszawa–Kraków
- Zioło Z., Rachwał T. (red.), 2009, *Problemy kształtowania się przestrzennych struktur przemysłowych i ich otoczenia*, Prace Komisji Geografii Przemysłu PGT, nr 14, Warszawa–Kraków

Conditions shaping transformational processes in industry and services

The article presents diverse types of conditions that affect transformational processes in industry and services. General conditions, which result from civilizational development, are discussed as the background, against which external and internal conditions are presented, including national and regional factors. Further, relations between the distinguished categories of factors are identified.

Prof. dr hab. Zbigniew Ziolo
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii
Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej
e-mail: ziolo@up.krakow.pl